

УДК 316.64

Васютинський В. О.,

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України
E-mail: vadymvas55@gmail.com

ЗАВЖДИ ВИННА: КРИТИКА ВЛАДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ

За результатами опитування 525 респондентів показано, що важливим чинником оцінки громадянами політичних подій та діяльності влади є афективно забарвлені ставлення. Політика і влада виявляються привабливими й легкодоступними об'єктами емоційно напруженої уваги. Негативна оцінка влади, зокрема, зумовила поліпшення настрою в частини респондентів. Зроблено висновок про критичні оцінки влади як стабільне джерело психологічного комфорту.

Ключові слова: ставлення до влади, критична оцінка влади, протестні настрої, емоційна розрядка, психологічний комфорт.

According to the results of survey of 525 respondents, it is shown that affectively charged attitudes are an important factor influencing citizens' assessment of political events and authorities' activities. Politics and authorities are attractive and easily accessible objects of emotionally intense attention. In particular, negative assessment of the authorities leads to an improvement of some respondents' mood. It is made a conclusion on critical assessment of authorities as a stable source of psychological comfort.

Key words: attitude towards authorities, critical assessment of authorities, protest attitudes, emotional discharge, psychological comfort.

Постановка проблеми. Складні реалії поточного життя українців спонукають їх пояснювати причини наявних труднощів. Традиційно ефективним способом таких пояснень є пошук винуватців. У посттоталітарному суспільстві зручним об'єктом покладання провини є офіційна влада, яка, на думку більшості громадян, несе основну відповідальність за все, що відбувається в країні.

Як показують наші дослідження¹, звинувачення на адресу влади у зв'язку із соціально-економічними та воєнно-політичними подіями є емоційно насиченими і часто-густо надмірними й суб'єктивними. Це дає підстави припускати, що критичне ставлення до влади має вагоме психологічне підґрунтя і виконує істотну компенсаторно-захисну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідному тлумаченню критичних оцінок можновладців присвячено низку проведених останніми роками досліджень.

Про практичну неминучість критичного ставлення до влади в суспільній практиці пише І. Купцова, підкреслюючи, що історично відповідальність за всі негативні події суспільство покладає на органи влади, які наділено правом створювати, тлумачити та застосовувати закони, використовувати примус у процесі управління, регулювати й контролювати життя громадян. У демократичних суспільствах нормальною є наявність певної кількості населення, скептично налаштованого щодо державної влади та її політики [4].

Антивладні настрої відображено в змісті трьох видів політичного скептицизму, що їх виділив американський дослідник П. Куртц. Перший – це політичний нігілізм, тотальний негативний скептицизм і суб'єктивізм. Тут немає жодних об'єктивних стандартів для оцінки політики та державної влади, важать лише суб'єктивні, емоційні погляди. Опозиція владі є справою смаку або примхи, натомість політику зводять до ірраціональних почуттів або брутальної сили. Другим видом скептицизму в політиці є стриманий скептицизм, який поєднує вплив суб'єктивних чинників (смаків, почуттів) та власного інтересу із загальними принципами практичної раціональності та прагматичної ефективності. Третій вид скептицизму передбачає послідовне й усебічне застосування скептичного дослідження до політичної сфери. Проте й таке дослідження ґрунтується на здоровій недовірі до політичного керівництва та можливому осудові чинної влади [5, с. 298–299].

Сингапурський дослідник Yo. Watanabe, вивчаючи історію розвитку освіти в Сингапурі після Другої світової війни, звернув увагу на тривале протистояння західних і азійських цінностей у боротьбі за сві-

¹) Васютинський В. О. Психологічні моделі покладання провини в соціально-політичному самовизначенні мешканців Донбасу // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Зб. наук. праць. – 2015. – № 4 (29). – С. 22–30; Васютинський В. О. Позиції мешканців Сходу і Заходу України щодо подій на Донбасі як основа майбутнього ціннісного порозуміння // Український психологічний журнал. – 2017. – № 1 (3). – С. 8–16; Васютинський В. О. Імпліцитний зміст ставлення українців до війни на Донбасі // Український психологічний журнал. – 2017. – № 3 (5). – С. 42–53

домість молоді. Як одну з визначальних характеристик західних демократичних впливів він описує критичне ставлення молодих громадян до влади. Недемократичне на той час керівництво країни шукало порятунку в поширенні азійських традиційних цінностей, серед яких на провідному місці – некритична пошана до влади як такої [12, с. 135–136, 145, 369–370].

Показником критичного ставлення молоді до влади є зміст виявлених І. Остапенко тенденцій, що свідчать про суперечливість уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію. Ідеться, зокрема, про брак готовності до конструктивної взаємодії, патерналізм, тотальну недовіру, низький авторитет влади та високий рівень вимогливості до її моральності [9]. Влада, відтак, приречена бути наперед визначеним об'єктом посиленої негативної уваги до її діяльності і намірів.

Розробляючи критерії оцінювання політиків за методом репертуарних ґраток, Г. Кириленко і О. Луценко виявили й ознаки ставлення до політика як об'єкта агресії: образливі вислови, емоційно негативні епітети, бажання покарати. При цьому різні політики неоднаковою мірою повертають до себе власне агресивну увагу респондентів [1].

Чимало свідчить про те, що джерелом негативних ставлень до влади не конче є сама влада, а радше ті, хто її оцінює. Наприклад, за даними С. Кравчук, студенти, які вважають, що агресія є прийнятною в політиці та розв'язанні політико-правових питань, мають більш виражені показники невротичності, реактивної агресивності, дратівливості та спонтанної агресивності порівняно із студентами, які не дотримуються таких поглядів [2].

У змісті письмових наративів студентів Л. Никоненко виділила смислові категорії, якими вони оперують, описуючи політико-правову ситуацію в Україні. Однією з них є «негативні оцінки дій влади», під якою розуміють корупцію, свавілля, безвідповідальність, бездіяльність, неадекватність дій; бездіяльність щодо воєнних дій; руйнацію демократії; бездіяльність влади під час утечі Януковича; перебування при владі олігархів та «мажорів»; невиконання передвиборних обіцянок; розчарування політикою новообраної влади. Таким оцінкам притаманні різноманітність змісту та емоційність [8].

Про «хронічну недовіру» молоді до владних інститутів пише А. Краснякова. Результати її дослідження показали, що українська молодь, яка активно взаємодіє в соціальних інтернет-мережах, має високий рівень довіри по горизонталі (до друзів із мережі) і загальний середній рівень довіри до інших членів суспільства. Натомість низький рівень довіри молоді люди виявляють по вертикалі – до державних і політичних інститутів, діячів, суддів, представників правоохоронних органів,

журналістів, працівників сфери послуг, які, на думку респондентів, не виконують повною мірою взятих на себе зобов'язань [3].

У дослідженому С. Чуніхіною образі чиновника домінантою є генералізований конструкт «оцінка», що акумулює на одному полюсі соціально прийнятні, однозначно позитивні, схвалювані риси, а на другому – небажані, негативні – і таким чином визначає розташування об'єкта на шкалі «хороший – поганий». Що вищим є рівень адаптації громадянина, то більшого значення в оцінці чиновника набувають загальнолюдські цінності, які відтісняють на задній план цінності інструментального характеру. Так само позитивнішого навантаження набувають дескриптори, пов'язані з високим соціальним статусом: адаптовані громадяни інтерпретують статус більш інтернально, радше як результат персональних зусиль та актуалізації здібностей, ніж як похідну від зовнішніх або випадкових чинників. Навпаки, не дуже адаптовані респонденти схильні вбачати в статусності чиновника вороже й небезпечне явище. Почасти це пов'язано з упевненістю в тому, що високий статус здобувають несправедливим шляхом [10]. Отже, негативно-агресивні ставлення виявляються такою собі «неодмінною» складовою оцінки громадянами урядовців, політиків, можновладців.

«Ворожу», «інструментальну» та «емоційну» агресію в громадсько-політичному житті досліджувала О. Мельник. Інструментальну агресію як засіб досягнення мети протиставляють ворожій, яка становить самоціль і спрямована на завдання шкоди жертві або її знищення. Ворожа агресія є здебільшого емоційно насиченою, проте може бути й «холодною». Саме тому доречним є термін «емоційна агресія», яка має одночасно дві ознаки – ворожість (у розумінні мети) та емоційне забарвлення. Поняття емоційної агресії виражає той факт, що, виконуючи агресивні дії, людина може переживати задоволення. Будь-який вид негативного афекту і тип неприємного почуття можуть підбурювати до емоційної агресії в громадсько-політичному житті [6], а відтак не лише знижувати самопочуття і настрій, а й, навпаки, підвищувати їх.

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. На тлі досить розлогої інформації про критичне ставлення до можновладців як сферу компенсаторно-захисних устремлінь частини громадян бракує переконливих даних про безпосередній зв'язок між їхнім емоційним станом і критичними оцінками влади.

Мета статті полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження такого зв'язку: чи впливає і як саме процес негативного оцінювання наділених владними повноваженнями осіб та установ на самопочуття і настрої критично налаштованих респондентів?

Виклад основного матеріалу. Було сформульовано гіпотезу, що в частини громадян негативна оцінка поточних подій, а насамперед – діяльності державної влади, викликає своєрідний катарсис, спричиняє емоційне полегшення, дає такий собі парадоксальний комфорт – як наслідок розрядки неприємних переживань.

Для з'ясування відповідних залежностей було складено анкету з трьох частин: методики САН (Методика і діагностика самопочуття, активності та настрою; 30 пунктів) [7], Шкали депресії Цунга в адаптації Т. Балашової (20 пунктів) [11], 18 висловів із думкою (здебільшого негативною) про політичну ситуацію в країні, зокрема діяльність чинної влади, що їх раніше використано в моніторингу масової політичної свідомості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Для оцінки цих висловів було застосовано шкалу: 1 – зовсім не згоден; 2 – радше не згоден; 3 – радше згоден; 4 – цілком згоден.

Методику САН спрямовано на визначення трьох закладених у її назві показників – самопочуття, активності та настрою. Зміст Шкали депресії відображає аналогічні особистісні та поведінкові характеристики.

Для перевірки відповідного статистичного зв'язку між методиками САН і Шкалою депресії було попередньо опитано 59 осіб – студентів факультету психології та слухачів Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Згідно з отриманими даними, показник депресії значуще ($p \leq 0,01$) негативно корелює як із загальним показником методики САН (.706), так і з кожною окремою шкалою – самопочуттям (.567), активністю (.629) і настроєм (.676). На цій підставі зроблено висновок про істотну взаємовідповідність цих двох методик, а відтак про можливість використання їх як тесту і ретесту для констатації змін, що відбуваються в емоційному стані респондентів.

Далі було розроблено два варіанти анкети, що відрізняються порядком подання методик: у варіанті А – Шкала депресії, оцінка влади, САН; у варіанті Б – САН, оцінка влади, Шкала депресії.

Протягом жовтня-грудня 2017 р. опитано 525 учителів – 273 слухачі Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (варіант А) та 252 слухачі Вінницької академії неперервної освіти (варіант Б).

За результатами виконання методик САН і Шкали депресії отримано розподіли, близькі до нормального.

Для уніфікації розмірності шкал за обома методиками по обох вибірках усі чотири масиви даних було опрацьовано за методом Т-перетворення. Це дало змогу об'єднати львівську і вінницьку вибірки в один масив та зробити дані обох методик порівнянними між собою.

Наступним кроком стало визначення різниці між отриманими показниками: як вони змінилися під впливом оцінки політичної ситуації та дій влади. Для цього від перетворених даних ретесту віднімали дані тесту. (На цьому етапі ми ігнорували те, яка саме з двох методик була першою, а яка другою – важила зміна рівня відповідних показників). Відтак висока від'ємна різниця була свідченням істотного зниження загального настрою респондента, тоді як висока додатна – його підвищення.

Далі було порівняно групи респондентів із різною зміною настрою: тих, чий настрій поліпшився, і тих, чий погіршився. Порівняння було здійснено попарно між чотирма контрастними групами, до яких увійшли, відповідно, по 10, 15, 20 або 25 % респондентів з обох крайніх сторін масиву. Найбільш виразні відмінності зафіксовано між кількісно найменшими (по 10 %) групами: 53 особи, у яких настрій погіршився, і 54 тих, у кого поліпшився.

У результаті порівняння показників цих двох груп значущі відмінності виявлено за двома з 18 пунктів, а ще за одним зафіксовано різницю на рівні тенденції.

За 4-бальною шкалою вислів «Приватизація – це була казка для наївних, а насправді одні захопили все, а інші стали рабами» респонденти, у яких настрій поліпшився, оцінили на 3,3 бала, а ті, у кого погіршився, – на 3,7 ($p = 0,02$). У цьому випадку, як бачимо, сильніша негативна констатація зумовила зниження настрою, що назагал має логічний вигляд.

У двох наступних випадках, натомість, проявилася протилежна залежність – саме та, яка нас цікавила. Респонденти, чий настрій поліпшився, оцінили вислів «На жаль, ні перший Майдан, ні другий не досягли своїх цілей – потрібен третій Майдан, який остаточно зруйнує корумповану систему влади» на 2,7 бала, а їхні антиподи – на 2,3 ($p = 0,044$). Ще один вислів «Нинішня українська влада розв'язала на Донбасі нікому не потрібну війну» оцінено, відповідно, на 2,8 і 2,4 бала ($p = 0,062$).

Усі три наведені вислови мають виразно негативний зміст. Водночас перший вислів більшою мірою стосується до оцінки загальної політико-економічної ситуації в країні, тоді як другий і третій є виразніше спрямованими на адресу чинної влади. Це, очевидно, і є причиною зафіксованих відмінностей: саме критичні вислови щодо влади зумовлюють у частини респондентів підвищення настрою. Таку поставу може бути закріплено як легкодоступний, безвідмовний засіб досягання психологічного комфорту.

В описаному контексті на окрему увагу заслуговує вислів «Нинішня українська влада розв'язала на Донбасі нікому не потрібну війну». Очевидна необ'єктивність такої оцінки, як показало рік тому проведене в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України дослідження на всеукраїнській вибірці, не заважає великій частині (38,8 %) громадян погоджуватися з його змістом.

Для уточнення психологічного змісту ставлення до влади критично налаштованих осіб із загальної вибірки було виділено групу «анти-владних» – тих, хто погодився з наведеним судженням, а водночас не погодився з висловом «Мирний план президента Порошенка – надійна основа для припинення війни на Донбасі, збереження територіальної цілісності держави». Таких виявилось 33 % – це ті респонденти, чия антивладна позиція, принаймні в питанні про війну, є послідовною й принциповою.

Далі було визначено 13 висловів з оцінкою влади, де відмінності між цією «антивладною» групою і рештою респондентів виявилися значущими. У просторі цих ознак здійснено факторний аналіз, за результатами якого виділилися чотири фактори із загальною дисперсією 55 %. Зміст цих факторів відображає основні параметри ставлення до влади неприхильних до неї осіб.

Перший фактор (вклад у дисперсію 23,5 %) об'єднав власне негативні оцінки влади. У змісті другого фактору (12,5 %) втілилися протестні настрої. До третього фактору (10,2 %) ввійшли вислови, які містять іронічно-зневажливі оцінки влади. Четвертий фактор (8,8 %) склали заперечення позитивних оцінок влади.

Таку структуру можна інтерпретувати в той спосіб, що критичне ставлення до влади є частиною більш загального протестного контексту громадсько-політичного життя, позбавляє владу шансів на виправдання (передбачає як власне негативні оцінки дій влади, так і заперечення позитивних оцінок), а водночас містить частково «несерйозні» елементи оцінки, які полегшують загальне сприймання ситуації.

Висновки. Сприймання та оцінку громадянами політичних дій і діяльності офіційної влади великою мірою зумовлено впливом афективно забарвлених ставлень. І сфера політики, і владні інстанції виявляються легкодоступними об'єктами емоційно напруженої уваги. Для частини респондентів негативна оцінка влади стає постійним джерелом поліпшення самопочуття і настрою, досягання своєрідного психологічного комфорту. Наявність такого привабливого і водночас дразливого чинника істотно проблематизує сферу суспільних відносин, особливо в умовах воєнно-політичного конфлікту.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку способів і механізмів удосконалення взаємодії між владою і громадянами, досягання порозуміння між ними, розширення можливостей індивідуального і колективного громадсько-політичного самовизначення.

Список використаних джерел

1. Кириленко Г. О. Критерії оцінювання політичних лідерів, отримані методом репертуарних решіток / Г. О. Кириленко, О. Л. Луценко // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2015. – Вип. 2 (16). – С. 262–272.
2. Кравчук С. Л. Особливості ставлення студентської молоді до агресії в розв'язанні політико-правових питань / С. Л. Кравчук // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 5 (19). – С. 325–334.
3. Краснякова А. О. Соціальна довіра як умова становлення суб'єкта політичного життя / А. О. Краснякова // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць. – К.: Толком, 2013. – Вип. 14. – С. 55–64.
4. Купцова І. І. Політико-правові засади права на протест / І. І. Купцова // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 53. – С. 73–80.
5. Куртц П. Новый скептицизм: Исследование и надежное знание / П. Куртц. – М.: Наука, 2005. – 360 с.
6. Мельник О. А. До питання емоційної агресії у суспільному та політичному житті / О. А. Мельник // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: збірник наукових праць. – Київ, 2011. – Вип. 11. – С. 248–255.
7. Методика «Самооцінка психічного стану: самопочуття, загальна активність, настрої (САН)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika_temperamentu_i_kharakteru/metodika_samoocinka_psikhichnogo_stanu_samopochuttja_zagalna_aktivnist_nastrij_san/13-1-0-68.
8. Никоненко Л. В. Особливості уявлень студентів різного фаху про політико-правову ситуацію в Україні / Л. В. Никоненко // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 3 (17). – С. 220–233.
9. Остапенко І. В. Психосемантичне дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді / І. В. Остапенко // Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія: «Психологічні науки: проблеми і здобутки». – К.: КиМУ, 2015. – Вип. 7. – С. 191–204.
10. Чуніхіна С. Л. Особливості сприймання громадянами образу чиновника: психосемантичний аналіз / С. Л. Чуніхіна // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць. – К.: Толком, 2013. – Вип. 14. – С. 86–97.
11. Шкала Цунга для самооценки депрессии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arvt.ru/sites/default/files/Zung-Self-rating_Depression_Scale.pdf.
12. Watanabe Yo. Don't Forget to Fight! Singapore's History Education and War Commemoration, 1945–2005 / Yosuke Watanabe. A thesis submitted for the degree of Doctor of philosophy. – Singapore, 2012. – 176 p.

Reference transliterated

1. Krylenko G. O. Kryterii' ocinjuvannja politychnyh lideriv, otrymani metodom repertuarnyh reshitok / G. O. Krylenko, O. L. Lucenko // Problemy politychnoi' psihologii': zb. nauk. prac'. – K.: Milenium, 2015. – Vyp. 2 (16). – S. 262–272.
2. Kravchuk S. L. Osoblyvosti stavlennja students'koi' molodi do agresii' v rozv'jazanni polityko-pravovyh pytan' / S. L. Kravchuk // Problemy politychnoi' psihologii': zb. nauk. prac'. – K.: Milenium, 2017. – Vyp. 5 (19). – S. 325–334.
3. Krasnjakova A. O. Social'na dovira jak umova stanovlennja sub'jekta politychnogo zhyttja / A. O. Krasnjakova // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy: zb. nauk. prac'. – K.: Tolkom, 2013. – Vyp. 14. – S. 55–64.
4. Kupcova I. I. Polityko-pravovi zasady prava na protest / I. I. Kupcova // Aktual'ni problemy polityky. – 2014. – Vyp. 53. – S. 73–80.
5. Kurtc P. Novyj skepticizm: Issledovanie i nadezhnoe znanie / P. Kurtc. – M.: Nauka, 2005. – 360 s.
6. Mel'nyk O. A. Do pytannja emocijnoi' agresii' u suspil'nomu ta politychnomu zhytti / O. A. Mel'nyk // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy: zbirnyk naukovyh prac'. – Kyi'v, 2011. – Vyp. 11. – S. 248–255.
7. Metodyka «Samoocinka psyhichnogo stanu: samopochuttja, zagal'na aktyvnist', nastrij (SAN)» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika_temperamentu_i_kharakteru/metodika_samoocinka_psikhichnogo_stanu_samopochuttja_zagalna_aktivnist_nastrij_san/13-1-0-68.
8. Nykonenko L. V. Osoblyvosti ujavlen' studentiv riznogo fahu pro polityko-pravovu situaciju v Ukrai'ni / L. V. Nykonenko // Problemy politychnoi' psihologii': zb. nauk. prac'. – K.: Milenium, 2016. – Vyp. 3 (17). – S. 220–233.
9. Ostapenko I. V. Psyhosemantychno doslidzhennja vladno-pidvladnoi' vzajemodii' v politychnij kartyni svitu students'koi' molodi / I. V. Ostapenko // Zbirnyk naukovyh statej Kyi'vs'kogo mizhnarodnogo universytetu j Instytutu social'noi' ta politychnoi' psihologii' NAPN Ukrai'ny. Serija: «Psyhologichni nauky: problemy i zdobutky». – K.: KyMU, 2015. – Vyp. 7. – S. 191–204.
10. Chuničina S. L. Osoblyvosti sprjmannja gromadjanamy obrazu chynovnyka: psyhosemantychnyj analiz / S. L. Chuničina // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy: zb. nauk. prac'. – K.: Tolkom, 2013. – Vyp. 14. – S. 86–97.
11. Shkala Cunga dlja samoocenky depressyy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://arvt.ru/sites/default/files/Zung-Self-rating_Depression_Scale.pdf.
12. Watanabe Yo. Don't Forget to Fight! Singapore's History Education and War Commemoration, 1945–2005 / Yosuke Watanabe. A thesis submitted for the degree of Doctor of philosophy. – Singapore, 2012. – 176 p.

A b s t r a c t

Vasiutynskyi V. O.,

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Institute for Social and Political Psychology
of NAES of Ukraine

E-mail: vadymvas55@gmail.com

ALWAYS GUILTY: CRITICISM OF AUTHORITIES AS A SOURCE OF PSYCHOLOGICAL COMFORT

As psychological and sociological studies show, affectively charged attitudes are an important factor of political events and authorities' activity assessment by citizens. People in power are often attractive and easily accessible objects of emotionally intense attention. The objective content of assessments becomes unimportant, and instead prejudiced desire to criticize authorities in any conditions comes to the fore. Existence of this need is verified in the study.

525 respondents were asked to evaluate 18 statements with a mainly negative assessment of the Ukrainian politicians and authorities. Fulfillment of this task was preceded and completed by measuring the respondents' overall emotional state according to indicators of well-being, mood, and activity. The Self-feeling, Activity, Mood Method and The *Zung Self-Rating Depression Scale* were used to determine these indicators as significantly correlating with each other.

Comparison of the test and retest data showed that in part of respondents negative assessment of the authorities led to *enhancement* of their emotional states. It was concluded that uncompromising and critical evaluation of the authorities became a constant source of improvement of health and mood state, achievement of peculiar psychological comfort. The existence of this attractive and at the same time aggravating factor substantially challenges the sphere of social relations, especially in the context of military-political conflict.

Отримано – 12 січня 2018

Рецензовано – 16 січня 2018

Прийнято – 23 січня 2018

Received – January 12, 2018

Revision – January 16, 2018

Accepted – January 23, 2018